

הלכות מצוות התלויות בארץ

הלכות ערלה

הקדמה

כתוב בפסוק (ויקרא יט כג): וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם וערלתו את פרו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל. ולמדו (קידושין נו:): מפסוק זה שערלה אסורה בהנאה. ופירוש המילולי של ערלה מלשון אטום וסתום מליהנות מהן.

והטעם שאסרה התורה ערלה. א. כתב הרמב"ם במורה נבוכים, כי היה מנהג אצל המכשפים הגויים לעשות מיני כישוף בעת נטיעת האילן על מנת שיוציא פירות יותר מהר, ולקחת מהפרי הגדל באילן להקריב ממנו לפני העבודה זרה שעשו בשמה את הכישוף, ולכן צייתה התורה שלא ליהנות מהפרי הגדל באילן שלוש שנים על מנת שנתרחק ממנהג זה, וכיון שבדרך כלל כל אילן מוציא פירות בשנה הרביעית התירה התורה פירות הגדלים בשנה הרביעית. ב. כתב הרמב"ן כיון שצייתה התורה שצריך להביא ביכורים מפירות העץ, והיות ואין האילן מוציא פירות טובים בריחן ובטעמם עד השנה הרביעית ולא נוכל להביא מהן ביכורים קודם השנה הרביעית, לכך אסרה תורה להשתמש בפירות עד שנה רביעית (כדי שלא נשתמש בפירות קודם הבאת ביכורים).

סעיף א'

הנוטע עץ מאכל מונה לו שלש שנים מעת נטיעתו וכל הפירות שיהיו בו בתוך שלוש שנים אסורין בהנאה לעולם בין עיקר הפרי בין הגרעינים בין הקליפות כגון קליפי אגוזים ורמונים והנץ שלהם והזגין והגרעינין של ענבים והתמד העשוי מהם והפגים והתמרים שאינם מתבשלים והענבים שלקו ואין נגמרים בבישולן כולם חייבים בערלה ופטורים מרבעי. ויש מי שאוסר תמרים שאינם מתבשלים אף ברבעי.

מקור הדין: הכי איתא בקידושין (נו:): שערלה אסורה בהנאה ואין לה פדיון, על פי הפסוק וכי תבואו אל הארץ וגו' וערלתם ערלתו את פרו וגו'.

וכתב הטור וכל הפירות שיהיו בו תוך שלש שנים כולם אסורים בהנאה "לעולם". ופירש הבית יוסף כלומר שאינו ניתן ע"י פדיון כמו נטע רבעי. והש"ך (ס"ק א') פירש כלומר אפילו לאחר שלש שנים אסורות הפירות של ערלה.

קורסים למקצועות תורניים ולימודי הוראה 033-80-11-22

ובמשנה בערלה (פרק א' מ"ח) ענקוקלות (פירש הרא"ש י"א ענבים שלקו ולא הביאו שליש בישול ושוב לא יגדלו. וי"א שלקו והביאו שליש ושוב לא יגדלו. וענקוקלות הוא מלשון ענב קלוקל) והחרצנים והזגים והתמד שלהם קליפי רימון והנץ שלו קליפי אגוזים והגרעינין אסורים בערלה ומותרים ברבעי והנובלות כולן אסורות.

ופירש הש"ך (ס"ק ג') בשם הר"ש שהוא הפרח שעל גבי הפטמא של הרימון.

ולמדו חכמים שגרעינים אסורים בערלה מדכתיב וערלתם ערלתו "את" פריו, לרבות את הטפל לפריו. אבל בנטע רבעי מותרים משום דתניא פרי אתה פודה ואין אתה פודה לא בוסר ולא פגין (כיון שכתוב גבי נטע רבעי פריו ולא את פריו).

לפ"ז המעמיד גבינה בשרף של פגי ערלה אסור כיון שפגין של ערלה אסורים אבל המעמיד בפגי נטע רבעי מותרים (כ"כ בדק הבית ס"ז בשם רבינו ירוחם).

והנובלות איתא בברכות (מ:) חד אמר תמרי דזיקי (תמרים שהרוח משירן). וחד אמר בושלי כומרא (תמרים שאינם מתבשלים באילן ונותנים אותם במחצלאות להתחמם ויהיו ראויים לאכילה).

ונחלקו הראשונים

דעת הרמב"ם שנובלות (בושלי כומרא) אסורות אף ברבעי. וכ"כ הש"ע בשם יש אומרים.

ודעת הטור שנובלות אסורות בערלה ומותרות בנטע רבעי. וכן פסק הש"ע בסתם.

והעיר הב"ח שהרמב"ם והטור לא פליגי, הרמב"ם מדבר בתמרי דזיקי, והטור מדבר בבושלי כומרא [ולפ"ז המשנה מדברת בתמרי דזיקי].

ודחאו הש"ך (ס"ק ה') א. דוחק גדול שהדין השנוי במשנה לא יביא הטור ודין אחר שלא הוזכר במשנה יביא. ב. הרי הרא"ש אביו פירש המשנה בין בתמרי דזיקי בין בבושלי כומרא. ג. הרי הגמ' בברכות (מ:): אומרת דנובלות סתמא היינו בושלי כומרא.

שיטת הרמב"ם בנובלות

תמרי דזיקי- מברכים עליו בורא פרי העץ, משום שהוא פרי גמור אלא שנפל ברוח. וכן חייבים בערלה ונטע רבעי, אבל פטורים מדמאי משום שרובן הפקר כיון שנפלו ברוח.

בושלי כומרא- מברכים עליו שהכל, משום שלא נגמר הפרי. וכן פטורים מדמאי, אבל חייבים בערלה ונטע רבעי כיון שעדיין שם פרי עליהם.

כתב הפת"ש (ס"ק א') בשם תשובת הרדב"ז שאינו נוהג ערלה בקני סוכר.

סעיף ב'

אבל העלים והלולבים ומי גפנים דהיינו כשחותכים הגפן נוטף ממנו כמו מים מותרים משום ערלה. מקור הדין: משנה בערלה (פרק א' מ"ז).

קורסים למקצועות תורניים ולימודי הוראה 033-80-11-22

הלימוד לע"נ האיש הכשר רבי גד (סעייד) בן תיתה צ"ל לבית כהן. ולעמנואל חיים בן אסתר וגבריאל ז"ל. ולרחל חיה בת ר' עקיבא יוסף ז"ל

ולהבדיל לרפוא"ש התינוקת גילה הללי בת רינה רינה

וכתב הש"ך (ס"ק ו') דהיינו טעמא משום שאין טפלים לפרי אלא לאילן.

סעיף ג'

האביונות והתמרות [והקפריסין] של צלף חייבים בערלה. במה דברים אמורים בארץ ישראל אבל בחוצה לארץ האביונות חייבים ותמרות וקפריסין פטורים.

מקור הדין: **איתא בברכות (לו.)** אמר רב יהודה אמר רב צלף של ערלה בחוץ לארץ זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין. **ופריך** וקפריסין לאו פירא והתניא ועל הקפריסין אומר בורא פרי העץ. **ומשני** הוא דאמר כרבי עקיבא, דתנן רבי אליעזר אומר צלף מתעשר תמרות ואביונות וקפריסין. רבי עקיבא אומר אין מתעשר אלא אביונות בלבד מפני שהוא פרי. **ומסיק בגמ'** שרב פסק כמותו בחוץ לארץ משום דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ. **והטעם, כתב רש"י** משום שערלה בחוץ לארץ מדרבנן.

ואיתא תו התם רבינא אשכחיה למר בר רב אשי דקא זריק אביונות דערלה ואכיל קפריסין. אמר ליה כמאן. כרבי עקיבא כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ.

ופירוש צלף- היינו אילן קטן שיש בו ג' מינים, תמרות אביונות וקפריסין.

ופירוש תמרות- הם העלים כמו לולבי הגפנים וראוים לאכילה.

ופירוש אביונות- הוא הפרי עצמו.

ופירוש קפריסין- רש"י פירש הוא קליפה הגדילה סביב הפרי כמו הקליפה הגדילה סביב אגוזים דקים. **רבינו יונה מפרש** הוא שומר הפרי וזהו הנץ של הפרי הגדל על קצתו.

ונחלקו הראשונים בדין צלף בא"י

דעת הטור שתמרות וקפריסין ואביונות בארץ ישראל חייבים בערלה אבל בחו"ל האביונות חייבים וקפריסין והתמרות פטורים (וכן כתב רבינו יונה בדעת הר"ף). **וכן פסק הש"ע.**

דעת הרמב"ם שאין חילוק בין ארץ ישראל לחו"ל אלא אביונות חייבים בערלה וקפריסין ותמרות פטורים. **כתב העטרת זהב** קפריסין בארץ ישראל פטורים.

והעיר עליו הש"ך (ס"ק ז') שכל שכן הוא, ומה תמרות חייבים כ"ש קפריסין שהוא יותר פרי מתמרות.

נחלקו הראשונים בדין וורד

דעת הראב"ד שוורד (שושנה) אין ערלה נוהגת בהן (ובמקום אחר הסתפק בדבר).

דעת הרשב"א שערלה נוהגת בהן. **וטעמו** מדמינן ערלה לשביעית ווורד יש לה שביעית.

סעיף ד'

קורסים למקצועות תורניים ולימודי הוראה 033-80-11-22

שלוש שנים הללו אינם נמנים מיום ליום אלא הולכים בהם אחר שנות העולם שהוא מתחיל מתשרי ואם נתעברה נתעברה לערלה ולרבעי. ופעמים שאינו אלא שתי שנים ומ"ד יום ופעמים שהם יתרים על שלוש שנים. כיצד נטע מקודם ט"ז באב שנשאר עדיין מ"ד יום עד ר"ח תשרי כיון שהגיע ר"ח תשרי עלתה לה שנה ומונה עוד שתי שנים. ואם נטע ביום ט"ז ומיום ט"ז ואילך מונה מר"ח תשרי הבא שלש שנים שלמים. ולאחר ר"ח תשרי של שנה רביעית כל הפירות שיחנטו בו קודם ט"ו בשבט יש להם גם כן דין ערלה אע"פ שנגמרים אח"כ והנחנטים בו מט"ו בשבט של שנה רביעית עד ט"ו בשבט של שנה חמישית נקראים רבעי. ולאחר ט"ו בשבט של שנה חמישית הם חולין גמורים.

מקור הדין: משנה בראש השנה (ב.) באחד בתשרי ראש השנה לנטיעה. ובגמ' מנא לן דכתיב שלש שנים יהיה לכם ערלים, וכתיב ובשנה הרביעית, ויליף שנה שנה מתשרי דכתיב מראשית השנה.

ואיתא תו התם (שם) תנו רבנן אחד הנוטע ואחד המבריך ואחד המרכיב ערב שביעית שלושים יום לפני ראש השנה עלתה לו שנה ומותר לקיימן בשביעית. פחות משלושים יום לפני ראש השנה לא עלתה לו שנה ואסור לקיימן בשביעית (משום תוספת שביעית ואסור באיסור ספיחין). ופירות נטיעה זו אסורים עד ט"ו בשבט אם לערלה ערלה ואם לרבעי רבעי.

ופרש"י אע"פ שאמרנו שעלתה לו שנה אם חנטו בה פירות לאחר ראש השנה של שנה שלישית מיד עדיין אסורים הן עולמית משום ערלה שאע"פ שראש השנה לנטיעה ט"ו בשבט ראש השנה לאילן וזו כבר נעשית אילן.

כתב הפת"ש (ס"ק ג') בשם תשובת שיבת ציון אילן שנטעו בקיץ בחוץ לארץ ולא נודע אם נטעו קודם ט"ז באב או אחרי, אזלינן לקולא כיון שספק ערלה בחו"ל מותר (ואף דאיתחזק איסורא).

ואיתא בשביעית (פרק ב' מ"ו) אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות משלושים יום לפני ראש השנה ואם נטע או הבריך או הרכיב יעקור דברי רבי אלעזר. רבי יהודה אומר כל הרכבה שאינה קולטת בשלושה ימים שוב אינה קולטת. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים לשתי שבתות.

ובראש השנה (י:) אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא לדברי האומר שלושים צריך שלושים ושלושים (כלומר שלושים לקליטה ושלושים ליחשב שנה לערלה). לדברי האומר שלושה צריך שלושה ושלושים. לדברי האומר ב' שבתות צריך ב' שבתות ושלושים.

ופסקו הרי"ף הרא"ש והרמב"ם כרבי יוסי (משום דהכי ס"ל לרב, ואע"ג דשמואל פליג עליה הלכה כרב באיסורי). **וכן פסק הש"ע.**

כתב הפת"ש (ס"ק ד') בשם תשובת חתם סופר בחוצה לארץ לא בעינן ב' שבתות להשרשה אלא שלושה ימים כיון שספק ערלה בחוצה לארץ מותר. **וסיים** מ"מ להלכה אני אומר כן ולא למעשה.

הקשה הרא"ש למה היום אין נזהרין בערלה אלא שלש שנים.

קורסים למקצועות תורניים ולימודי הוראה 033-80-11-22

ויישב כיון דהאידינא אין חנטה בשום אילן קודם ט"ו בשבט.

סעיף ה'

הא דאמרינן שלאחר ראש חודש תשרי של שנה רביעית כל הפירות שחנטו קודם ט"ו בשבט יש להם גם כן דין ערלה אע"פ שנגמרים אח"כ דוקא בנטיעה שהקלנו עליה בתחילתה שכיון שעברו עליה מ"ד יום עלתה לה שנה לפיכך החמרנו עליה בסופה הא לאו הכי לא. ויש אומרים דלא שנא.

נחלקו הראשונים בדין זה

דעת הרמב"ם והר"ן דוקא בנטיעה שהקלנו עליה בתחילתה החמרנו עליה בסופה. ודייקו כן מהברייתא דלעיל ופירות נטיעה "זו". וכן פסק הש"ע בסתם.

וטעמם, כמ"ש רש"י אע"פ שראש השנה לנטיעה מ"מ ט"ו בשבט ראש השנה לאילן וזו כבר נעשית אילן, לפ"ז כל זה דוקא שהקלנו עליה בתחילתה כיון שעדיין לא עברו שלוש שנים אבל אם לא הקלנו עליה בתחילתה כיון שעברו שלוש שנים מותר.

דעת הרז"ה שאין חילוק אם הקלנו עליה בתחילתה או לא. ומה שאמרו בברייתא ופירות נטיעה זו פירושו ופירות נטיעה שגורמת לה איסור ערלה היא מושכתה עד ט"ו בשבט. וכ"כ הש"ע בשם יש אומרים. **וטעמו**, כיון שאילן גדל על מים של שנה שעברה, וכל שהוא חונט קודם ט"ו בשבט היינו מחמת יניקת מים של שנה שעברה, והרי הן כאילו חנטו קודם תשרי, דחנטה זו משרף שלפני תשרי. לפ"ז אין חילוק אם הקלנו עליה בתחילתה או לא.

כתב הש"ך (ס"ק יא') אם נטעו יותר ממ"ד יום קודם ראש השנה כגון חמישים יום קודם גם כן הדין שהפירות שחנטו קודם ט"ו בשבט אסורים משום ערלה. **כתב הרמב"ם (פרק ט' מהלכות מעשר שני ונטע רבעי הלכה יב')** נטע הנטיעה מראש חודש תשרי עד ט"ו בשבט מונה לה שלוש שנים מיום ליום לערלה ולנטע רבעי.

סעיף ו'

פירות רבעי יש להם דין מעשר שני לכל דבר ובזמן הבית היו צריכים להעלותן לירושלים לאוכלם שם או לפדותם ולהעלות הפדיון שם והם מותרים מיד אחר הפידיון. והאידינא שאין יכולים להעלותם לירושלים פודים אותם אחר שיגמרו ויתלשו. ויכול לפדות את כולם בשוה פרוטה אפילו הם רבים וישליך הפרוטה לים הגדול או ישחקנה ויפזרנה לרוח או ישליכנה בנהר אחר שחיקה. ויברך בשעת פדיון אשר קדשנו במצותיו וציונו על פדיון רבעי. או יפדה בפירות שישוו שוה פרוטה שהוא אחד מל"ב במעה כסף שהוא אשפיר"ו אוטמאניס ששוקל ט"ז גרעיני שעורה שהוא רביע

קורסים למקצועות תורניים ולימודי הוראה 033-80-11-22

דרה"ם. הגה: ומטבע הרגילה במדינות אלו החצי וינ"ר הוא יותר משהו פרוטה ופודין עליו. **פירות רבעי פטורין מלקט ושכחה ופרט ועוללות.**

מקור הדין: כן מבואר בקידושין (נד:) דבכרם רבעי כתוב קודש הלולים וילפינן קודש קודש ממעשר שני. **ופירוש הלולים-** חילול כלומר תחלל ותפדה הפירות ואח"כ תאכל ממנו.

כתב הרמב"ם (פרק ט' מהלכות מעשר שני ה"ב) אין פודין נטע רבעי עד שיגיע לעונת המעשר שנאמר להוסיף לכם תבואתו עד שיעשה תבואה [לבדוק במה מדבר הפסוק].

כתוב בתוספתא אין פודין נטע רבעי במחובר. **וכן פסקו הראשונים.**

והטעם, א. משום דילפינן קודש קודש ממעשר שני, מה מעשר שני לא נפדה במחובר כך גם נטע רבעי (הרמב"ם). **ב.** לא בקיאין בשומא בעודו במחובר (תוס').

כתב רבינו יונה יש שטועים ופודים במחובר כדי שיוכלו לאכול מהם קודם הבציר. וזה אינו שהרי מוכח בגמ' שצריך שיעשה הפדיון בתלוש.

והקשה הבית יוסף א. למה כתב שהם טועים דהא דאמרין שאין פודים במחובר היינו דוקא שיחול החילול במחובר אבל אם פודהו במחובר (ועושה שומא) על מנת שיחול שיתלקט מותר. וכן מוכח מהמשנה במעשר שני.

[**והש"ך (ס"ק יב') דחה דברי הבית יוסף** והוכיח שהמשנה במעשר שני מדברת בתלוש אבל לא במחובר. **לפ"ז** אין פודין במחובר. **ועוד** כשפודה במחובר לכשיהיה תלוש גם כן לא בקיאים בשומא.]

ב. ואפילו בלא שומא מותר לפדות בשביל שלא יכשלו אנשים כמוכח במשנה שם.

ג. דטעמא דאין בקיאין בשומא לא שייך אלא בזמן בית המקדש שהיו מעלים הפירות או דמיהן לירושלים אבל האידנא שפודים על שוה פרוטה ומאבדים השווה פרוטה לא שייך טעם זה.

והקשה הב"ח על זה מהרהר יבנה בית המקדש ויאמרו שנה שעברה פדינו במחובר.

ודחה הש"ך (ס"ק יב') דבריו דא"כ יהא אסור לפדות פחות משווה פרוטה.

כתב רבינו ירוחם בשם רב יהודאי שמביא חמישה אשכולות ארבעה מד' רוחות ואחד מאמצעיתו ומביא חיטים או שעורים ומניחן זה בצד זה ואומר הפדיון ג' פעמים. ומוכח גם כן שפודים במחובר [וכתב הבית יוסף לא יודע מה הטעם שמביא חמישה אשכולות ולמה אומר ג' פעמים].

כתב הבית יוסף מ"מ לא ישליך לאיבוד דמי הפדיון עד שיגמור ללקט הכל דאי לאו הכי הנלקט באחרונה על מה יחול.

קורסים למקצועות תורניים ולימודי הוראה 033-80-11-22

הלימוד לע"נ האיש הכשר רבי גד (סעייד) בן תיתה צ"ל לבית כהן. ולעמנואל חיים בן אסתר וגבריאל ז"ל. ולרחל חיה בת ר' עקיבא יוסף ז"ל

ולהבדיל לרפוא"ש התינוקת גילה הללי בת רינה רינה

לענין הלכה: דעת הש"ע שמותר לפדות במחובר כשמפרש שלא יחול החילול עד שיתלקט. דעת הב"ח שאסור. דעת הש"ך יש ליהרר לכתחילה שלא לפדות אלא בתלוש ובשעת הדחק יש להקל.

ונחלקו הראשונים בדין לפדות בשווה פרוטה

איתא בערכין (כט.) אמר שמואל הקדש שווה מנה שחיללו על שווה פרוטה מחולל.

דעת רבינו יונה בארץ ישראל לכתחילה אסור בדיעבד מותר. בחו"ל אפילו לכתחילה.

דעת הרמב"ם והרא"ש שאין חילוק, וגם בארץ ישראל מותר לכתחילה לפדות בשווה פרוטה. וכן מוכח בערכין (שם).

מ"ש הרמ"א ומטבע הרגילה במדינות אלו החצי וינ"ר הוא יותר משוה פרוטה ופודין עליו

הקשה הש"ך (ס"ק טז') למה הצריך חצי וינ"ר הרי בחצי וינ"ר יש ארבעה פרוטות.

ויישב. א. לאו דוקא, ולפי שאין מטבע יותר קטנה נקט הכי. ב. לפי מש"כ הסמ"ע בזמננו שאין אפשרות לקנות בשווה פרוטה כי אם מעט מזעיר לא סגי בפרוטה.

מ"ש הש"ע פירות רבעי פטורין מלקט ושכחה ופרט ועוללות

מקור הדין: במסכת דמאי (פרק ז' מ"ו) נחלקו ב"ש וב"ה בפרט ועוללות (וה"ה לקט ושכחה). והלכה כב"ה.

שאלות חזרה

1. כיצד מונים את שנות הערלה?
2. מה הדין באילן שיש בו ספק אימתי ניטע?
3. האם מותר לפדות פירות של נטע רבעי בעודם מחוברים?

בהצלחה!

קורסים למקצועות תורניים ולימודי הוראה 033-80-11-22

הלימוד לע"נ האיש הכשר רבי גד (סעייד) בן תיתה צ"ל לבית כהן. ולעמנואל חיים בן אסתר וגבריאל ז"ל. ולרחל חיה בת ר' עקיבא יוסף ז"ל

ולהבדיל לרפוא"ש התינוקת גילה הללי בת רינה רינה